

МИСР ТАШҚИ СИЁСАТИ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ ШАКЛЛАНИШИДА ТАРИХИЙ ОМИЛЛАРНИНГ ЎРНИ

Ходжаев Лутфиддин Насруллаевич,
Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия
университети ҳузуридаги Дипломатик
академиянинг Халқаро муаммоларнинг амалий
таҳлили кафедраси мудири. l.khodjaev@uwed.uz

Аннотация: Мақолада муаллиф Миср ташқи сиёсати шаклланиши ва унинг устувор йўналишларини белгиловчи тарихий омиллар мажмуаси ёритилади. Мазкур омилларда мамлакатнинг географик жойлашуви хусусиятлари ва унинг тарихий ривожланишининг аҳамияти кўрсатилади.

Миср ташқи сиёсатига унинг мустамлакачилик ўтмиши ҳамда дунёнинг етакчи давлатлари, хусусан, Усмонийлар империяси, Британия, АҚШ ва собиқ Совет Иттифоқи билан муносабатлар ривожини ўз даврида катта таъсир кўрсатган. Сувайш канали қурилган пайдан бошлаб, иншоот Мисрнинг халқаро майдондаги муҳим мавқеини кўрсатувчи асосий омиллардан бирига айланган.

Шунингдек, Миср ташқи сиёсий устувор йўналишлари орасида Нил дарёси сув ресурсларини тақсимлаш масаласида мавжуд статус-квони сақлаб қолиш муҳим ўрин тутди. Улкан тарихий, бетақрор, бой мерос ва қулай географик мавқе республикага халқаро туризм соҳасида етакчи ўринларни эгаллаш имконини берди.

“Араб баҳори” жараёнларидан кейин Миср президенти Абдулфаттоҳ ас-Сисий мамлакат миллий мафаатларидан келиб чиқиб, “Янги Республика”ни бунёд этиш ишлари остида стратегик мувозанат тамойилига асосланган кўп қиррали, очиқ, прагматик ташқи сиёсатни амалга оширмоқда.

Калит сўзлар: устувор йўналишлар, Сувайш канали, сув ресурслари, статус-кво, географик мавқе, миллий манфаатлар, стратегик мувозанат, тамойил, “Араб баҳори”, “Янги Республика”.

Миср Араб Республикасининг қадимий тарихий мероси ва жуда қулай географик жойлашуви уни цивилизациялар ва қитъалар учрашган нуқтага айлантирган.

XX аср ўрталаридаёқ тадқиқотчилар Яқин ва Ўрта Шарқ минтақасида Мисрнинг ролига алоҳида аҳамият берганлар. Француз сиёсий-иқтисодчиси

Шарль Исавининг таъкидлашича, “Мисрга оид масалаларни фақат Яқин Шарқнинг тегишли муаммолари билан ўзаро боғлиқ ҳолда кўриб чиқиш мумкин. Миср Ғарбда Марокашдан тортиб Шарқда Эронгача, айрим жиҳатларда эса ҳатто Покистонгача чўзилган ёйнинг тамал тошидир. Бу ҳудуднинг бир қисмида содир бўлган ҳар қандай воқеа унинг бошқа барча қисмларида ҳам акс этади” [1].

Ушбу ҳолат кўп жиҳатдан мамлакатнинг Африка ва Осиё қитъалари туташган, халқаро савдо йўллари кесишган нуқтада жойлашган қулай геосиёсий ва ҳарбий-стратегик ўрни билан изоҳланади.

Мисрнинг геосиёсий афзалликлари орасида унинг Африка ва Осиё қитъаларини боғлаб турувчи Синай ярим ороли устидан назоратини ҳам алоҳида таъкидлаш зарур[2]. Ушбу омиллар мажмуаси дунёнинг етакчи давлатлари томонидан Мисрга бўлган алоҳида эътиборни жалб этган.

XIX асрнинг иккинчи ярмида мамлакат Британия мустамлакасига айланиши оқибатида турклар ўрнига келган инглизлар Мисрда Европа намунасидаги сиёсий тизимнинг шаклланишига кўмаклашдилар.

Миср миллий иқтисодиётида Ғарб капитали улушининг ортиши ва унинг ҳудудида замонавий саноат ишлаб чиқариш корхоналарининг ташкил этилиши маҳаллий аҳолидан малакали бошқарув кадрларини жалб этишни талаб қилди. Дунёвий таълим олган, инглиз ёки француз тилларини билган маҳаллий бошқарувчилар, хусусан, ҳарбийлар миллий-озодлик ҳаракатининг етакчи кучига ва янги сиёсий элитанинг бир қисмига айландилар [3].

Ташқи омилнинг Мисрнинг ташқи ва ички сиёсатига таъсири икки асрдан ортиқ вақт давомида доимий тусга эга бўлган. Бир таъсир маркази ўрнига бошқаси келади. Иккинчи жаҳон урушидан кейин Буюк Британия ўрнини собиқ СССР, Президент Жамол Абдунносир вафотидан сўнг Анвар Садат ва қисман Ҳусни Муборак даврида Совет Иттифоқи ўрнини АҚШ ва унинг иттифокчиларидан иборат бошқа кучлар эгаллаган.

Мисрнинг стратегик географик ўрни унинг ҳудудида энг йирик транспорт артерияси – Сувайш канали барпо этилиши билан янада мустаҳкамланди. Иккинчи Жаҳон уруши арафасида нефтдан асосий ёқилғи тури сифатида оммавий фойдаланиш бошлангани билан Сувайш канали стратегик аҳамияти кескин даражада ортди.

Сувайш канали миллийлаштирилиши Мисрнинг ва Президент Жамол Абдунносирнинг нуфузини кескин оширди ва у араб миллийлигини илгари суришда етакчи сифатида тан олинди.

Бугунги кунда Сувайш канали худуди тўлиқ Миср армияси назорати остида бўлиб, мавжуд статус-квони сақлаб қолиш мамлакат ташқи сиёсатининг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади. Ушбу йўналиш муҳим қисмига сув ресурсларини ҳимоя қилиш, Қизил денгиз ва Сувайш каналида кемалар қатнови хавфсизлигини таъминлаш ҳам киради.

Ташқи сиёсий йўл шаклланишида муҳим сув артерияси-Нил дарёси доимо катта аҳамият касб этган. Қадим замонлардан бугунги кунгача Нил қишлоқ хўжалиги эҳтиёжлари ва инсон ҳаёт фаолияти жараёнлари учун асосий чучук сув манбаи бўлиб келмоқда. Нил электр энергиясининг ҳам асосий манбаларидан бири ҳисобланади. Асвон тўғони ичида қуввати 2,1 миллион киловаттга тенг гидроэлектр станция 1970 йилда ишга туширилган бўлиб, ушбу иншоот бир қатор йирик аҳоли пунктлари ва саноат иншоотларини электр энергияси билан таъминлаш имконини берди.

Нил сувларидан фойдаланиш 2010 йилга қадар халқаро келишувлар билан тартибга солинган эди, жумладан, 1929 ва 1959 йилларда Миср ва Судан ўртасида тузилган битимга кўра, мисрликлар Нилнинг 55,5 миллиард куб метр ва суданликлар эса 18,5 млрд. куб метр ҳажмида сув ресурсларидан фойдаланиш ҳуқуқига эга.

Маълумки, 2010 йилда Уганда, Эфиопия, Танзания, Кения, Руанда Нил ҳавзасида ҳамкорлик қилиш тўғрисида Энтеббе доиравий битимини (“Нил дарёси ҳавзаси ташаббуси”) имзоладилар. Кейинчалик ушбу шартномага Бурунди ва Жанубий Судан ҳам қўшилди, Миср ва Судан томонидан эса рад этилди. “Нил дарёси ҳавзаси ташаббуси” мустамлакачилик даври тизимидан дарё сув ресурсларидан оқилона ва адолатли фойдаланиш тамойилларига ўтиш ва қирғоқ бўйи давлатларига бошқа мамлакатлар вето ҳуқуқисиз гидроэнергетика ва қишлоқ хўжалиги лойиҳаларини амалга ошириш имконини беришга қаратилган.

Шунингдек, Мисрнинг собиқ президентлари Ҳ.Муборак, М.Мурси ва ҳозирги раҳбари А.ас-Сисий Эфиопиянинг Кўк Нилда қуввати 5250 мегаваттга тенг, Африкадаги энг йирик иншоотга айланиши керак бўлган «Уйғониш- буюк тўғони» ва ГЭС қурилиши лойиҳасини мамлакат миллий хавфсизлигига асосий таҳдидлардан бири деб ҳисобладилар. Натижада ушбу иншоот қурилишининг 2013 йилда расман бошланиши Қоҳира-Аддис-Аббеба ўртасида муносабатларнинг кескинлашувига олиб келди [4].

2025 йил сентябрда мазкур лойиҳа Эфиопия томонидан ишга туширилгандан сўнг, Миср тўғонни Эфиопия учун мажбурий ҳуқуқий келишувсиз ишлатишни халқаро ҳуқуққа зид деб ҳисоблайди ҳамда ўзининг

дипломатик ҳаракатларини қурғоқчилик пайтларида тўғонни тўлдириш ва ишлатиш қоидаларини тартибга солувчи шартнома ишлаб чиқиш учун халқаро ҳамжамият ва БМТ Хавфсизлик Кенгаши эътиборини жалб қилишга йўналтирмоқда [5].

Миср ташқи сиёсатининг устувор йўналишларини белгилашга таъсир кўрсатган муҳим омиллар қаторига мамлакатнинг кўп асрлик тарихий меросини киритиш лозим. Яқин Шарқни Мисрсиз тасаввур этиб бўлмайди, чунки Миср араб дунёси, Африка, Осиё ва Ўрта Ер денгизи минтақасига хос сиёсий ва маданий қадриятларни ўзида мужассам этган цивилизация марказига айланган.

Демографик омиллар. Миср фуқаролари бошқа кўпгина мамлакатларда учрамайдиган ҳолат - маданий ва ижтимоий жиҳатдан бир хиллик билан ажралиб туради. Миср тарихида диний, мазҳабий ёки конфессионал бўлинишлар кузатилмаган.

Мисрнинг “юмшоқ куч” салоҳияти Миср ташқи сиёсатини илгари суришда энг муҳим воситалардан бири ҳисобланади. Бу борада Ал-Азҳар диний мажмуаси, Миср черкови, мактаблар, университетлар, маданий ва оммавий ахборот муассасаларини мисол қилиш мумкин. Ушбу институтлар араб ва Африка мамлакатларида маърифий фаолият юритиш орқали Мисрнинг таъсир доирасини кенгайтиради.

Миср аҳолисининг катта қисми араб мамлакатларига, айниқса, нефтга бой давлатларга меҳнат муҳожири сифатида борган. Бу ҳолат Мисрнинг маданий таъсир кучини намоён этди, чунки ушбу омил мамлакатлар фуқароларини ўқитиш ва ривожлантиришда муҳим роль ўйнади.

Шу билан бирга, хорижда ишлаётган мисрликларнинг пул ўтказмалари, айниқса Форс кўрфази нефть ишлаб чиқарувчи монархияларидан келадиган маблағлар (\$29 млрд.), иқтисодий жиҳатдан ҳам катта аҳамият касб этди [6]. Аҳолининг сони (108 млн.дан зиёд) мамлакатнинг ҳарбий, иқтисодий ва маданий кудратнинг шаклланишига ҳам хизмат қилади [7].

Туризм сектори Миср иқтисодиётида нефть ва нефть маҳсулотлари экспортдан кейин иккинчи ўринни эгаллайди. 2010 йилдан 2025 йилгача туризм соҳасининг мамлакат ЯИМ умумий ҳажмидаги улуши 11,5 фоиздан 22,4 фоизгача ошди ва бу Миср иқтисодиётига \$18 млрд.дан ортиқ (хорижий саёҳлар сони 19 млн.) даромад келтирди. Ҳозирги кунда Туризм соҳасида мамлакатнинг иқтисодий фаол аҳолисининг тахминан 18 фоизи ишлайди, норасмий маълумотларга кўра эса бу кўрсаткич 25 фоизга етади [8].

Мисрнинг “Нигоҳ-2030” стратегиясига мувофиқ, мамлакатнинг туризм секторидан йиллик даромадини 2030 йилгача \$40 млрд.га етказиш режалаштирилган[9].

Миср ташқи сиёсати учун туризм йўналишда устувор вазифа - минтақавий ва глобал даражада рақобат кучайиб бораётган шароитда Мисрнинг туристик имижига ва нуфузини юқори даражада шакллантириш ҳамда сақлаб қолишдан иборат.

Миср катта иқтисодий имкониятлар салоҳиятига ҳам эга эканини таъкидлаш лозим. Миср ҳудуди нефть, турли минераллар ва нодир металллар конларига бой. Ўрта Ер денгизи шарқий қисмида сўнгги йилларда аниқланган йирик газ конлари эса мамлакат иқтисодий тараққиётига катта ҳисса қўшиши кутилмоқда.

Расман 2014 йил июнь ойида ҳокимият тепасига келган Миср президенти Абдулфаттоҳ ас-Сисийнинг янги ташқи сиёсий доктринаси «стратегик мувозанат» концепциясига асосланади. Унинг асосий мақсади мамлакат суверенитетни таъминлаш, битта глобал гегемонга қаттиқ боғланишдан воз кечиш ва Мисрни Яқин Шарқдаги барқарорликнинг асосий таянчига айлантиришдир [10]. Қоҳира АҚШ, Россия, Хитой ва Европа давлатлари ўртасида стратегик мувозанат сақлаган ҳолда кўп векторли ташқи сиёсат юритмоқда. Бу Мисрга замонавий қурол-яроғ олиш, инвестициялар жалб қилиш ва геосиёсий масалаларни ҳал этишда тўлиқ ҳаракат эркинлигини сақлаш имконини беради.

Шунингдек, ушбу доктрина «Миср ҳаммадан устун» тамойилига асосланган бўлиб, миллий манфаатлар глобал ва минтақавий ўйинчилар манфаатларидан устун ҳисобланади[11]. Миср миллийлиги ташқи сиёсатда ички ишларга аралашувга қарши туриш ва ҳамкорларни танлашда ҳаракат эркинлигини сақлаб қолишни англатади.

2014 йилда қабул қилинган ташқи сиёсат концепциясига мувофиқ, Қоҳира ташқи сиёсати устувор йўналишлари қуйидаги доира/ векторлардан иборат.

1. Араб йўналиши. Миср ўз миллий хавфсизлиги, аввало, араб олами хавфсизлигига боғлиқ, деб ҳисоблайди. Қоҳира араб мамлакатлари ҳамжиҳатлигини мустаҳкамлашни ўз ташқи сиёсатининг устувор вазифалари сифатида билади [12].

Кўрфазидаги араб давлатлари орасида Саудия Арабистони, Бирлашган Араб Амирликлари билан муносабатларда ас-Сисий ўзаро хавфсизлик ва иқтисодий алоқаларга урғу беради. Миср можароларни дипломатик йўл билан

хал қилиш тарафдори бўлиб, ўз ҳудудидан ташқарида тўғридан-тўғри ҳарбий амалиётларда иштирок этмайди. Шу билан бирга Фаластин-Исроил муаммосини хал этишда асосий воситачи мақомини сақлаб қолади. Қоҳиранинг ушбу ёндашуви Яқин Шарқдаги бошқа минтақавий кучлар (Покистон ва Туркия), билан биргаликда АҚШ-Исроил тандемида Эрон билан юзага келган қуролли низоларни хал этишда ҳам намоён бўлмоқда.

2. Африка давлатлари билан ҳамкорликни ривожлантириш. Миср Африка қитъаси давлатлари, айниқса Нил дарёси ҳавзасида жойлашган қўшни мамлакатлар билан савдо-иқтисодий, инвестициявий ва маданий соҳалардаги муносабатларни мустаҳкамлашга интилоқда. Ушбу минтақани Миср ўзининг стратегик чуқурлиги сифатида баҳолайди.

3. Ислом олами давлатлари билан ҳамкорлик. Бу йўналиш ислом олами муаммоларини хал этиш нуқтаи назаридан, исломдаги мўътадиллик ва бағрикенглик каби қадриятларни тарғиб қилиш, шунингдек, “Ал-Азҳар” диний мажмуаси мўътадил ва бағрикенгликнинг маркази сифатида динлараро мулоқотни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашни ўз ичига олади.

4. Осиё йўналиши.

Миср Осиёнинг етакчи давлатлари (Жануби-Шарқий, Жануби-Ғарбий ва Марказий Осиё) билан муносабатларни мустаҳкамлашга алоҳида аҳамият беради ва ушбу мамлакатларни ҳозирги давр цивилизациясининг асосий шериклари сифатида кўради.

5. Европа йўналиши. Мисрнинг Европа Иттифоқи билан шерикчилиги Қоҳиранинг барқарор иқтисодий ва ижтимоий ривожланиши, яхши бошқарув, қонун устуворлиги, инсон ҳуқуқлари, миграция, хавфсизлик, терроризмга қарши кураш ва ташқи сиёсат соҳасидаги ҳамкорликни ўз ичига олади ҳамда минтақавий ва халқаро масалалар бўйича маслаҳатлашувларни кучайтиришни назарда тутди[13].

5. Буюк ва йирик давлатлар билан муносабатлар. Миср халқаро муносабатларида мувозанатга эришишни муҳим тамойил сифатида кўради. Шу мақсадда у АҚШ, Россия Федерацияси ва Хитой каби глобал шериклар ва йирик давлатлар билан алоқаларини ривожлантириб, очиқликни кенгайтириш, ҳамкорликни чуқурлаштиришга интилади. Қоҳира янги шериклар мавжуд шерикларга муқобил эмас, балки Миср ва бошқа давлатлар ўртасида ҳамкорлик учун янги уфқларни очиш имконияти, деб ҳисоблайди.

6. Глобал Жануб.

XX асрнинг сўнгги ўн йиллиги ва XXI аср биринчи чорагида халқаро муносабатлар тизимида глобал Жануб давлатларининг институционал

фаоллиги сезиларли даражада ошди. Кўпқутблилик тенденцияси, глобал бошқарув институтларини ислоҳ қилиш талаблари ва ривожланаётган иқтисодийларнинг ўсиши янги сиёсий платформаларнинг кучайишига олиб келмоқда [14].

Миср Африка, Яқин Шарқ ва Евроосиёни боғловчи геостратегик давлат сифатида ушбу жараёнларда фаол иштирок этмоқда. Қоҳира ташқи сиёсати минтақавий етакчилиқни таъминлаш ва халқаро тизимда мустақил позицияни мустаҳкамлашга қаратилган.

Унинг Қўшилмаслик ҳаракати (ҚХ), Африка иттифоқи (АИ), Араб давлатлари лигаси (АДЛ), Ислом ҳамкорлик ташкилоти (ИХТ), Шанхай ҳамкорлик ташкилоти (ШХТ), Евроосиё иқтисодий иттифоқи (ЕИИ), БРИКС каби муҳим халқаро ва минтақавий бирлашмалардаги иштироки Қоҳиранинг кўпқутбли жаҳон тартибини мустаҳкамлаш ва ривожланаётган давлатлар манфаатларини ҳимоя қилишга интилишини акс эттиради. Қоҳиранинг мазкур тузилмалардаги иштироки унинг ташқи сиёсат концепцияси-стратегик автономия, иқтисодий диверсификация ва глобал бошқарувда адолатли вакиллик тамойиллари билан боғлиқ[15]. Ушбу ёндашув Миср ташқи сиёсатининг асосий мақсадларидан бири-БМТ Хавфсизлик Кенгаши ва халқаро молиявий институтларда ривожланаётган давлатлар вакиллигини ошириш ғоясига мос келади.

Шунингдек, Мисрнинг глобал Жануб ташкилотларида иштирок этиши мақсадлари кўпқутбли халқаро тизимни қўллаб-қувватлаш, иқтисодий диверсификация ва альтернатив молиявий ресурсларга кириш, минтақавий хавфсизлик, терроризм ва диний экстремизмга қарши курашни кучайтириш, ташқи сиёсий мувозанатни сақлаш, Африка ва ислом оламида лидерлик позициясини мустаҳкамлаш билан изоҳланади[16].

Миср ташқи сиёсати унинг миллий манфаатларидан келиб чиққан ҳолда шаклланади. Бу манфаатлар миллий хавфсизлик доирасида стратегик мувозанатни таъминлаш, ташқи таҳдид-хуружларнинг олдини олиш орқали минтақавий барқарорлик ва осойишталикни мустаҳкамлаш, икки томонлама муносабатларда турли соҳаларда ўзаро манфаатли ҳамкорликни қўллаб-қувватлаш ҳамда халқаро ташкилотларда глобал муаммолар (терроризм, диний экстремизм, уюшган жиноятчилик, киберхавфсизлик, иқлим ўзгариши, атроф-муҳит ва экология ҳимояси)нинг ечимига қаратилган ташаббускор дипломатик фаолликни оширишга қаратилган.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Isavi Sh. Yegipet v seredine XX veka (Ekonomicheskiy obzor). Moskva, Izdatelstvo inostrannoy literaturi, 1958.
- 2- مصطفى علوي، الشرق الأوسط ودور مصر الإقليمي، أعمال المؤتمر السنوي العاشر للبحوث السياسية، جامعة القاهرة 1996. ص. 330.
3. Axmedov V.M. Nekotorie osobennosti formirovaniya i evolutsii politicheskix sistem arabskix stran Blijnego Vostoka. <http://www.iimes.ru/?p=8468>.
4. Giorgio Musso. Troubled Waters: Egypt's African Policy from the Islamists to the Military // Mediterranean Paper Series. Africa and the Mediterranean. Evolving Security Dynamics after the Arab Uprisings. February 2014. P. 28–29.
- 5 - خمس نقاط تشرح خيارات مصر بعد افتتاح سد النهضة.
<https://www.aljazeera.net/politics/2025/9/9/5>
6. <https://ar.tradingeconomics.com/egypt/imports>
7. <https://arabic.cnn.com/middle-east/article/2025/08/18/egypt-hits-its-final-one-million-population-milestone-at-slowest-pace-in-years>
- 8 - عبد المنعم المشاط، القدرات المصرية المؤهلة للدور الإقليمي، مرجع سابق. ص 69
- 9 - <https://asharqbusiness.com/economics/1288115> إنفو غراف: قفزة بإيرادات مصر السياحية في 2025
10. <https://sis.gov.eg/en/media-center/news/foreign-ministry-issues-white-paper-on-strategic-balance-in-egyptian-foreign-policy/>.
11. Dentice G. Shifting Priorities: The Evolution of Egypt's Foreign Policy // ISPI, 24 September 2020.
- 12- محمد سلمان طابع، دوائر السياسة الخارجية (الأولويات والتوجهات المصرية)، العالم اليوم، مايو 2022. متاح على الرابط التالي <https://bitly.ws/3gRJp>
13. Egypt's foreign policy within a challenging regional context. European Parliamentary Research Service. Author: Branislav Stanicek. Members' Research Service PE 698.062 – October 2021
- 14 - محمد سلمان طابع، دوائر السياسة الخارجية (الأولويات والتوجهات المصرية)، العالم اليوم، مايو 2022. متاح على الرابط التالي <https://bitly.ws/3gRJp>
15. Amitav Acharya, *The End of American World Order* (Cambridge: Polity Press, 2014), 57–76.
- 16 - مصر تبرز إسهامها في العلاقات السياسية بدورة الجنوب العالمي، صدى البلد، 2024/10/4
<https://www.elbalad.news/6342799>